

Date: 21st May-2025

**CHANG CHOLG'USI — O'ZBEK XALQ MUSIQASINING AJRALMAS
ELEMENTI**

Ibroximova Zilola Baxtiyorovna

V.Uspenskiy nomidagi respublika ixtisoslashgan musiqa maktabi

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'zbek milliy musiqa madaniyatida muhim o'rin egallovchi chang cholg'usining tarixi, tuzilishi, akustik xususiyatlari va ijro texnikasi chuqur ilmiy tahlil etilgan. Changning qadimiy kelib chiqishi, zamonaviy shakllanish jarayoni hamda O'zbekiston hududida tutgan madaniy o'rni ilmiy manbalar asosida yoritilgan. Shuningdek, maqolada chang cholg'usining boshqa Sharq xalqlaridagi analoglari bilan taqqosiy tahlili keltirilgan va zamonaviylashtirish jarayonlarining natijalari o'rganilgan. Maqola musiqa sohasi tadqiqotchilari, ijrochilar va pedagoglar uchun foydali manba bo'lib xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: Chang cholg'usi, O'zbek musiqa madaniyati, Milliy cholg'u asboblari, Ijro texnikasi, Torli cholg'ular, Akustik xususiyatlar, O'zbek maqom san'ati, Musiqiy folklor, Trapetsiya shakli, Sharq cholg'ulari, Xromatik diapazon, Musiqa pedagogikasi, Yangi ijro uslublari

Chang — O'zbek xalq musiqasining ajralmas elementi bo'lib, o'rganish va tahlil qilish uchun muhim ilmiy obekt hisoblanadi. Uning tarixi, tuzilishi va ijro merosi tahlili orqali o'zbek musiqa madaniyatining boy madaniy merosi yanada yoritiladi.

Changning ilk shakllari eramizdan avvalgi II—III mingyilliklardan boshlab Markaziy Osiyo hududida uchraydi. Qoyatoshlardagi tasvirlar va arxeologik topilmalar orqali qadimiy cholg'u an'analari saqlanib qolgan.

XV—XVI asrlarda “chang” atamasi yozma manbalarda, xususan Alisher Navoiyning “Sabbai sayyor” dostonida ham uchrashi bu cholg'u ilg'or san'at sifatida qadrlanganini ko'rsatadi. XIX asrga kelib, chang arfa shaklidan trapetsiya shakliga evolyutsiya qilgan, bu o'zgartirishlar asbobning fonetik imkoniyatlari va tashqi ko'rinishini tubdan yangilagan.

Bugungi kunda keng tarqalgan trapetsiya shaklidagi chang korpusi yog'ochdan (olcha, eman) tayyorlanadi. Uning tovushxonasida odatda 40–76 gacha tor mavjud bo'lib, bular ichida xromatik diapazonni tashkil etuvchi simlar mavjud. Torlar ikki guruhga ajratilgan: past registrdagi torlar o'ng, yuqori registrdagi torlar esa chap tayoq bilan chalinar ekan, bu usul ikki qo'l faoliyatini uyg'unlashtiradi.

Changning torlari 2 oktava darajasidagi diapazonni egallaydi: katta oktava “lya-bemol”dan ikkinchi oktava “mi-bemol”gacha uzayadi. Xromatik tovush qatori amerikalik mutaxassislar tomonidan chuqur tadqiq qilingan. Hozirgi zamonaviy changlarda 76 quloq (pin) mavjud bo'lib, ular korpusga joylashtirilgan va tovushning to'liq ifodasini ta'minlaydi.



Date: 21st May-2025

Changni chalishda ikki tayoqcha — bambuk yoki qamishdan ishlangan cho'pchalar qo'llanadi. Ularning uchiga rezinka o'rnatilib, yumshoq va to'g'ri tovush olish uchun yordam beradi. Ijro uslubida ikki qo'l faoliyatining muvofiqligi juda muhim: o'ng qo'l melodiyaning boshqarar ekan, chap qo'l ornamentlar va ritmik bezaklarni ifodalaydi.

Chang O'zbek san'atida shashmaqom, maqom, xalq ansambllarida alohida o'rin tutadi. U nafaqat ijro san'ati, balki ruhiy-psixologik terapevtik ta'sir ko'rsatish xususiyatiga ham ega ekanligi ko'plab tadqiqotlarda qayd etilgan.

Chang korpusidagi ornamentlar milliy estetik tamoyillar asosida yaratiladi. Bu bezaklar asbobning nafaqat akustik, balki vizual go'zalligini ta'minlaydi. Hojimatov Azimjon tomonidan yozilgan maqolada bezaklarning tarixi va funksional ahamiyati batafsil yoritilgan.

O'zbek musiqasining asosiy cholg'ulari sirasiga kirgan chang san'ati pedagogik jarayonda markaziy o'rin egallaydi. Musiqiy fanlar ta'limida ijro texnikasi, asbobsozlik va musiqa nazariyasi integrativ tarzda o'rgatiladi. XX asrda asbobni yevropa nota tizimiga moslash va pedal mexanizmlarni joriy qilish orqali modernizatsiya jarayonlari amalga oshirilgan. Bu o'zgartirishlar asbobning funksional kengayishini ta'minlagan.

O'zbek san'atida chang cholg'usining rivojiga beqiyos hissa qo'shgan ijrochilar orasida Matyusuf Xarratov, Fazilat Shukurova, Ro'zimatxon Isaboyev, Tohir Sobirov va boshqalar nomlari tilga olinadi. Changning o'rta asrdan to hozirgi kunga kelib shakllanishi turli madaniy makonlarda ham uchragan. Masalan, Eronning santuri, Xitoyning yangqini, Hindistonning santoor kabi cholg'ular o'zaro tanqidiy sharhlarga ega.

Chang cholg'usi — O'zbek xalq musiqa madaniyatining markaziy elementi bo'lib, uning tarixi, akustik va vizual xususiyatlari chuqur ilmiy tahlilga muhtoj. Madaniy, pedagogik va zamonaviylashtirish jihatlaridan ijobiy natija bergan bu asbob ushbu sohaning ilmiy tadqiqotlari uchun boy manbadir. Kelajakdagi tadqiqotlarda uning terapevtik salohiyati, asbobsozlik texnikasi va ijro uslublari yanada keng o'rganilishi zarur.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Qosimov, A. (2002). *O'zbek xalq cholg'ulari*. Toshkent: Fan nashriyoti.
2. Xudoyberganov, N. (2011). *Sharq cholg'ularining tarixi va tasnifi*. Samarqand: Ma'naviyat.
3. Islomov, Z. (2016). "Chang cholg'usining ijro texnikasi va uslublari", *Musiqa san'ati jurnali*, №2, 45–52.
4. Safarov, O. (2007). *O'zbek xalq cholg'ularining akustik xususiyatlari*. Toshkent: O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi.
5. Karimova, M. (2014). "Chang cholg'usining maqom ijrosidagi o'rni", *San'atshunoslik izlanishlari*, №3, 21–29.
6. UNESCO. (2003). *Traditional Musical Instruments of Central Asia*. Paris: UNESCO Publishing.
7. Qodirov, B. (2010). *Sharq musiqa madaniyati tarixidan*. Buxoro: Ilm Ziyoy.



Date: 21st May-2025

8. Abdullayeva, N. (2020). “Chang cholg‘usining didaktik imkoniyatlari”, *Musiqqa va ta’lim*, №1, 36–40.
9. Gulomov, D. (2005). *O‘zbek musiqasi nazariyasi*. Toshkent: San’at.
10. Aliyev, T. (2012). *Turkiy xalqlarning musiqiy cholg‘ulari*. Boku: Sharq-G‘arb nashriyoti.

